

Yayın tarihi 22.05.2022

PSİKANALİTİK KURAMIN TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ YANSIMALARI

Eda Selin Şahin

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans öğrencisi

Özet

Psikanalitik Kuram, yaklaşık bir asır önce Sigmund Freud (1856-1939) tarafından geliştirilmiş olan kuramdır. Bulunduğu dönemdeki etkili kuramlardan biri olması yönüyle ilerleyen dönemlerde de dikkat çekmiştir. Bu etki, diğer psikoterapi kuramlarını da etkilemiştir. Öyle ki birçok psikoterapi kuramı, Psikanalitik Kuram'ın ilke ve tekniklerinden etkilenilerek geliştirilmiştir. Geliştirilen bu diğer kuramların bir kısmı Psikanalitik Kuramı desteklerken geriye kalan kısım ise Psikanalitik Kuramı eleştirmiş ve onun aksi bir görüşü benimsemiştir. Freud kuramı ile alana yepyeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu makalede Psikanalitik Kuram'a ait temel kavramlar, Türk Kültürü'nden bazı örnekler ile açıklanarak kültür ile olan uygunluğu incelenecektir.

Temel Kavramlar

1. İnsan Doğası Görüşü

Sigmund Freud'a göre insan, doğası gereği kötüdür (Callak, 2019). Kötü olma sebebi insanda var olan biyolojik içgüdülerin varlığıdır. İçgüdüler kişinin yaşamının devamı ile gelişme ve yaratıcılığı açısından kişiyi yöneten bir güç görevindedir. Birbirine zıt iki temel içgüdü bulunmaktadır. Bunlardan ilki eros (*yaşam içgüdü*), ikincisi thanatos (*ölüm içgüdü*)'tur. Eros, yaşama devam etmek amacıyla üretmek ve bağlantılar kurmayı; thanatos ise bu bağlantıları yok etmeyi ifade eder. Biyolojik anlamda bu iki içgüdü çoğunlukla birbirine karşıt veya işbirliği içinde çalışmaktadır (Corey, 2009). Erosta bulunan ruhsal enerji 'libido' olarak adlandırılır. Libido, insan gelişiminin her döneminde vücudun farklı organlarından haz almayı ve bu haz sonucu doyum sağlamayı temsil etmektedir. Libido, thanatosu etkisiz hale getirmektedir fakat bu etki dışı yöneldiğinde bireyin yaşamına devam edebilmesi için yeniden canlanmaktadır. Freud yaşamın amacının, acıları engelleyerek zevk almak olduğunu söylemiştir (Karakuş ve diğ., 2012).

2. Kişiliğin Yapısı

Psikanalitik Kuram'a göre insan kişiliği yapısal olarak üç sistemden oluşmaktadır. Bunlar: id, ego ve süpergo (Özdemir ve diğ., 2012). İd, insan kişiliğinin biyolojik yönünü oluşturmaktadır. İd; mantık dışı, ahlaksız ve içgüdüsel ihtiyaçların giderilmesine dönüktür. Bireydeki cinsellik, saldırganlık, yaşam içgüdülerini içinde barındırır. İçinde saldırganlık, ölüm içgüdülerini barındırması sebebiyle thanatos; yaşam içgüdülerini barındırması sebebiyle de eros id de kendine yer bulur. İd, haz ilkesine dayalıdır. O an için arzuladığı işin yapılmasını ister. İsteğinin yerine gelmesini bekleyemez ve bunun ertelenmesini kabul edemez. İhtiyaçları istediği anda doyurulmalı ve böylece haz alması sağlanmalıdır. Bunlar yapılmadığında ise aşırı tepki göstermektedir. İd, hiçbir zaman tam olgunlaşmaması nedeniyle şımarık çocuk gibidir. Yeni doğan bir bebek tamamıyla idi temsil etmektedir. Yeni doğan bir bebeğin temel haz kaynağı ağızdır. Bu dönemde anne memesi ve anne memesine benzeyen tüm nesnelere emme refleksi gösterecektir. Ancak ihtiyacı giderdiği takdirde haz duyacaktır.

Kişiliğin yapısal temellerini oluşturan ikinci kısım ise egodur. Ego, insan kişiliğinin realist yanını temsil etmektedir. Egonun amacı, kişinin iç ve dış dünya arasında denge kurmasını sağlamak ve bireyin ihtiyaçlarının karşılanması için uygun ortamı bulana dek idin isteğine karşı koymaktır. İdin isteklerini mantığa uygun olarak sınırlar ve planlar. İd, yalnızca öznel gerçekliği bilir; ego ise hayali ve gerçek durumlar arasında ayrım yapar. Türk masallarındaki Keloğlan karakteri egoya benzemektedir.

Süpergo; kişiliğin mükemmeliyetçi, yargılayıcı, ahlaki ve vicdani yanını ifade eder. Gerçeklikten ziyade idealler ile ilgilenir. Amacı yaşamdan zevk almak değil, mükemmel olmaktır. Süpergoya göre birey toplum kurallarına, törelere uygun davranmalıdır. Bunu kendine uyulması gereken bir kural haline getirerek içselleştiren süpergo, psikolojik ödüllendirme ve ceza ile de ilgilenir. Kişiliğin süpergo yanı

güçlü olduğunda (gerçekçi olmayan) yüksek ahlaki veya aşırı mükemmeliyetçi standartlar koyar. Bu sebeple de birey, yetersizlik ve başarısızlık hissiyatına kapılır. Bahsedilen duygular ortaya çıktığında bireyde kaygı hissi oluşur.

İd, ego ve süperego üç tekerlekli bir bisiklete benzetecek olursak tekerleklerden biri bisikletten çıktığında denge bozulacak ve bisiklet yere düşecektir. Bu üç sistem denge halinde çalışırsa herhangi bir problem oluşmaz. Sistemler arasındaki denge, ego tarafından sağlanmaktadır. Egonun zayıfladığı durumlarda denge bozulmakta ve anormal davranışlar ortaya çıkmaktadır. Psikanalitik paradigmaya bağlı Topografik Kişilik Kuramına göre insan bilinci bir buzdağınadır. Buzdağın en üst kısmında bilinç bulunur. Bilinç, farkında olarak yaptığımız davranışları içerir. Bireyin kendi bedeni ve dış dünyadan almış olduğu tehdit edici olmayan yaşantılar bilinç seviyesindedir. Sansür mekanizmasını aşmayı başarmış ve tehdit edici olmayan bilinç-dışı yaşantılar da bilinçli hale gelebilmektedir. Bilinçli davranışlarımız kişiliğin realist yanını oluşturan egoya uygun olan davranışlardır. Buzdağın ortasında bulunan bilinç-öncesi, bilinç ve bilinç-dışı arasında köprü görevi görür. Bilinç-öncesi, ufak bir çaba sonucunda anımsanabilen olay ve davranışları içerir. Başka bir ifade ile bilinçli yaşantıların dikkat odağından uzaklaşması onları bilinç-öncesine geçirmektedir. Buzdağın en altında kalan kısım ise bilinç-dışıdır. Bilinç-dışı, bilinç düzeyine ulaşamayan zihinsel davranışlardan oluşur. Bilinç-dışı gerçeklik ve mantığa aykırı düşüncelerden, doyurulması gereken dürtülerden oluşmaktadır. Doyurulmak istenen bu dürtüler toplumun törelerine karşı olan isteklerdir ve psikanalitik terapi sürecinde bireyin direncinin kırılmasıyla ortaya çıkar. Rüyalar, dil sürçmeleri ve unutmalar, bilinç-dışı örneklerdir (Özdemir ve diğ., 2012). Freud, yapılan şakaların ve mizah anlayışının da gizlenen isteklerin bir ifadesi olduğunu söylemiştir (Corey, 2009). Şakalar, bilinç-dışı atılan bir dürtünün doyumunu sağlamaktadır (Karabaş, 1981). Türk kültüründe önemli bir yer tutan Nasreddin Hoca fıkralarında hırsızlık, cinselliğe düşkünlük, aldatma gibi konular işlenmektedir. Yalnızca cinsel düşkünlüğe dayalı fıkralar veya diğerleri fark etmeksizin hemen hepsi Psikanalitik Kuramı destekler niteliktedir (Cengiz ve diğ., 2014).

3. Kaygı

Bireyi harekete geçirmek, bir faaliyette bulunmak için güdüleyen kaygı durumudur. Kaygının işlevi, organizmayı olası bir tehlikeye karşı uyarmaktır. İd, ego ve süperego arasında çıkan çatışmalar ile oluşur.

Kaygının üç türü mevcuttur. Bu kaygı türlerinden ilki olan *gerçek kaygı*, çevreden gelen gerçek bir tehlike durumunda duyulan korkunun derecesine göre oluşur. İkinci kaygı türü olan *nevrotik kaygı*da korkunun nedeni belli değildir. Bilinç-dışı atılanlar bireyi kaygılandırır ve bireyde çatışmalara sebep olur. Üçüncü kaygı türü olan *ahlaki kaygı* ise bireyin kurallara aykırı davranarak cezalandırılmaktan korkmasıdır. Süperego ile işbirliği içinde çalışır. Bütün bu kaygıları kontrol altında tutmak da egonun görevidir. Ego, kaygıyı kontrol edemediği durumlarda savunma mekanizmalarından faydalanmaktadır.

4. Savunma Mekanizmaları

Savunma mekanizmaları, egonun kaygıyı kontrol etmesinde yardımcı bir unsur olarak görev almaktadır. İd tarafından yapılmak istenenleri doğru bulmayan ego tarafından savunma mekanizmaları kullanılarak idin isteği engellenir. Savunma mekanizmaları, bireyin yaşamının merkezi haline gelmedikçe normal davranışlar olarak kabul edilirler. Kullanılan savunma mekanizmaları, bireyin kaygı seviyesine bağlıdır.

Bastırma: Bireyi tehdit eden duygu, düşünce ve anıların bilinçten uzaklaştırılarak bilinç-dışı atılmasını ifade eder. Toplumun gelenek ve kuralları bireyin arzu ve isteklerini baskılamaktadır. Ülkemizde bu durum "*el âlem ne der*" düşüncesiyle ifade edilebilmektedir. Türk kültürü birçok duygu, düşünce ve davranışın sınırlarını keskin hatlarla belirlemektedir. Türk geleneklerine göre kadınlardan ve erkeklerden beklenen toplumsal cinsiyet rolleri birbirinden kesin hatlarla ayrılmaktadır. Örneğin, ülkemizde ağlamak kötü bir davranış olarak kabul edilir. Kadınların ağlaması daha normal iken erkeklerin ağlaması anormal bir davranış olarak belirlenmiştir. Buna dayanarak şarkılar bestelenmiş, şiirler yazılmıştır. Orhan Veli'nin, "*Serde erkeklik var ağlayamam...*" dizeleri toplum tarafından belirlenen sınırların bireyde bastırmaya sebep olduğunu örneklendirmektedir. Duygularını rahat olarak yaşayamamak bireyde duyguların ertelenmesine sebebiyet vermektedir. Ertilenmiş olan duygular, ileriki zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Türk kültürüne ait atasözü ve deyimlerde de bastırmaya sık sık değinilmiştir. "*Hayvanın alacası dışında, insanın alacası içinde*" ve "*Kelin ayıbını takke örter*" atasözleri bireylerin duygularını bastırıldığına dair dilsel örneklerdir (Karaca, 2000). Bastırma mekanizması, yalnızca istek ve hayalleri değil, bireyde kaygı uyandıran düşünceleri de bilinç-dışı itmektedir. Bu sayede olumsuz düşünce bastırılarak kaygı engellenmiş olmaktadır. Örneğin, bireyler ölüme dair duygu ve düşünceleri çoğunlukla bilinçlerine getirmezler. Bu durum ölüme dair bir bastırma şeklinde savunma mekanizması kullanıldığını göstermektedir. Ülkemizde özellikle yaşlı insanlar para biriktirme, mülk sahibi olma gibi davranışları yoğun olarak yapmaktadırlar. Bu davranışlar ölüm fikrini bastırmaya yönelik bir örnektir.

Yansıtmaya: Bireyin kendi için kabul edilemez olan durumları başkalarına atfetmesidir.

Yer-yön değiştirme: Bastırılmış duyguların asıl olana değil de diğerine yönlendirilmesidir. Günlük hayatta sıklıkla kullanılan bir savunma mekanizmasıdır. Türk kültüründe özellikle gelenekçi aile tutumuna sahip olan ailelerde, evin reisi konumunda olan birey babadır. Baba, çalışıp eve ekmek getirir. Evin idaresi ve yönetiminden sorumludur. Bu babalar çoğunlukla ev halkı tarafından eleştirilmeyi kabul edemezler. Eleştiriye karşı olan tahammülsüzlükleri sosyal yaşantıları (*iş ilişkileri, arkadaşlık ilişkileri*) üzerinde de olumsuz etkilere sahiptir. Örneğin, işte patronu tarafından azarlanan baba, eve geldiğinde eşini azarlar ve eşi de çocuğunu azarlar. Çocuk ise oyuncak ayısını azarlar. Bu durumu Türk kültürüne ait "*Çingene ele kızmış, kendi çocuğunun ağzını yırtmış.*" atasözü ile örneklendirebiliriz.

Inkâr/Yadsıma: Bireye haz vermeyen ve bireyin istemediği bir şeyin yok sayılmasıdır. Yadsıma örneklerine kültürün yansıtıcısı olan sanatta sıklıkla rastlanmaktadır. Türk sinemasının temellerini oluşturan Yeşilçam’da sıklıkla kullanılan “*Yalan, yalan söylüyorsun. Yalan!*” repliği bireyin istemediği bir durumu reddedişine dair bir örnektir. Yeşilçam’a ait “*Nayır nolamaz*” repliği de inkâra örnek olarak verilebilir.

Ödünleme/Telafi: Bireyin yetersiz olduğu alanı, diğer bir alandaki başarısıyla örtmek istemesidir.

Mantığa Bürünme: Birey tarafından yapılan kabul edilemeyen bir davranışın yine birey tarafından çeşitli bahaneler üretilerek kabul ettirilmeye çalışılmasıdır. Günlük hayatta sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle İç Anadolu bölgesinde sürekli zorluklarla baş etmiş ve yeni zorluklarla karşılaşmış kişiler, zorluğun derecesi her ne olursa olsun “*Acı pathıcamı kırağı çalmaz.*” atasözünü kullanırlar. Zaten daha önce bir zorluk yaşadıklarını ve bundan sonra daha büyük zorluklar gelse bile kendilerine bir şey olmayacağını savunmaktadırlar. “*Devekuşu yüke gelince kuşum, uçmaya gelince deveyim der.*” atasözü de bireyin kabul edilemeyecek davranışlarının arkasına gizlenerek sonunda kendini haklı çıkartacağı anlamına gelmektedir (Karaca, 2000).

Gerileme: Kaygının artmasıyla birlikte bireyin önceki gelişim dönemlerine ait olan davranışları sergilemesidir.

Entelektüelleştirme: Bireyin bir olay ya da durum karşısında olumsuz duygularını ifade etmektense o duruma dair bilimsel araştırmalar yaparak bunları açıklamasıdır.

Özdeşleşme: Yetersizlik ve aşağılık duygularına sahip olan bireyin kendilik değerini yüksek tutmak gayesi ile kişi veya kurumlarla özdeşim kurması durumudur. Özdeşleşme Türk kültüründe daha çok benzetmeler ile kendini göstermektedir. Örneğin, “*Anasına bak kızımı al*” atasözü annesinin kendindeki eksikliği kızı ile özdeşim kurması ile yok saymasıdır (Karaca, 2000). Kendisi kilolu olan bir anne, kızı kilolu olsa dahi onu normal kilolu hatta zayıf olarak kabul edebilmektedir. Bu durum özdeşleşme kavramını somutlaştıran bir örnek niteliğindedir.

Karşı Tepki Geliştirme: Bireyi tehdit eden bir durum karşısında o durumun tersi tepki vermesidir. Türk kültürü, gelin-kayınvalide ilişkisine karşı olumsuz bir tutum benimsemektedir. Bu tutum bireyler arasında çatışmalara sebep olabilmektedir. Birbirini sevmeyen gelin-kayınvalide ikilisi, bir araya geldiklerinde birbirlerini sevmemelerine rağmen seviyor gibi tepki verebilmektedir. Türk kültürü, aile mefhumunun mahrem bir kavram olduğunu ve müstehcen yayınların mahremiyeti bozduğunu düşünmektedir. Müstehcen bir yayın ile karşılaştığında aşırı tepkiler gösterebilmektedir. Gösterilen bu aşırı tepkiler, bireyin cinsel dürtülerini kontrolünü sağlamada güçlük çektiğini gösterebilmektedir. Karşı tepki geliştirme terimi “*Kedi uzanamadığı çigere mundar dermiş.*” atasözü ile örneklendirilebilir (Karaca, 2000).

5. Kişilik Gelişimi

Psikanalitik Kuram çerçevesinde kişilik gelişimi Psikoseksüel gelişim aşamaları şeklinde açıklanmaktadır. Psikoseksüel gelişim aşamaları bireyin doğumundan itibaren başlamaktadır. Her döneme ait olan en az bir tane haz kaynağı bulunmaktadır. Freud, psikoseksüel gelişim aşamalarının kişiliğin gelişiminde rol oynadığını savunmaktadır. Psikoseksüel gelişim döneminde yaşanan olumsuz deneyimler fiksasyonlara (*saplantılara*) sebebiyet verebilmektedir (Dal, 2009).

Oral Dönem: Yaşamın ilk yıllarını kapsayan oral dönemde annenin memesi, besin ihtiyacını gidererek bebekte haz sağlar. Bu dönemi başarı ile geçemeyen bireylerde, oral saplantılar oluşmaktadır. Aç gözlülük, paylaşamama, güven problemi, sevgi reddi gibi sorunlar bunlardan bazılarıdır.

Anal Dönem: 1-3 yaşları arasında kapsar. Tuvalet eğitiminin verildiği bu dönemde temel haz kaynağı anal bölgedir. Bu dönemde ebeveynlerin tutum ve davranışları ile disiplin kuralları çocuğun ilerleyen kişilik dönemlerinde etkili olacaktır. Olumsuz yaşantılar çocukta cimrilik, savurganlık gibi sorunlara sebep olabilir.

Fallik Dönem: 3-6 yaş arasında kapsayan fallik dönemde çocuk, karşı cinse karşı geliştirdiği bilinç-dışı cinsellik duygusunu ebeveynlerinin baskıcı tutumu sebebiyle baskılamıştır. Bu dönemde erkek çocuklarında anneye karşı, kız çocuklarında ise babaya karşı ilgi uyanmaktadır. Erkek çocuğun annesine karşı duyduğu ilgiye “*Oedipus karmaşası*” adı verilmektedir. Çocuk, annesi ile birlikte olmak istemektedir ve baba bu duruma engel olan kişi konumundadır. Bu sebeple de babayı ortadan kaldırmak istemektedir.

Kızlarda görülen karmaşa ise “*Elektra karmaşası*” olarak isimlendirilir. Kız çocuk bu döneme kadar erkeklerin de kendi vücut özelliklerine sahip olduğunu düşünmektedir. Ancak fallik dönem itibarı ile erkeklerin vücudunda kendilerinden farklı olarak penisin var olduğunu öğrenir. Bu durum kızlarda “*Penis kıskacı*” oluşmasına sebep olur. Annesini kendini eksik doğurmuş olmakla suçlar ve anneye karşı kin duyarak babaya ilgi besler. Baba ile birlikte olmak isteyen kız anneyi bir engel olarak görmektedir. Çocuğun istekleri baba tarafından reddedilince çocuk yeniden anneye bağlanır. Elektra karmaşası, Oedipus karmaşasına göre daha uzun ve yavaş bir süreç içinde bitmektedir. Elektra karmaşası, annenin sevgisini kaybedeceğini fark etmesi ve babanın isteklerini gerçekleştiremeyeceğini anlaması ile son bulmaya başlar.

Oedipus kompleksi, Türk romanlarında işlenmiştir. Orhan Pamuk’un Kırmızı Saçlı Kadın adlı romanında ana karakter olan Cem, henüz 16 yaşındadır. Roman da Cem’in kendinden yaşça çok büyük olan Kırmızı Saçlı Kadına duyduğu aşkı konu edinmiştir. Roman kahramanı olan Cem’in, Oedipus kompleksini başarılı bir biçimde atlatamadığı dikkat çekmektedir.

Latent- Gizil Dönem: 6-12 yaş arası kapsayan gizil dönemde cinsel güdüler sakinleşmiştir. Bu dönemde cinsel ilgi yerini sosyal yaşama bırakmıştır.

Genital Dönem: 12-18 yaşları arasındaki genital dönem, fallik dönemdeki cinsel dürtülerin yeniden canlandığı dönemdir. Ergenlikten yaşlılığa kadar devam eder. Bu dönemdeki bireyler cinsel dürtülerini sosyal faaliyetler ile bastırabilmektedirler.

6. Diğer Kavramlar

Psikanalitik Kurama ait olan değerlendirme teknikleri içinde çeşitli kavramlar yer almaktadır.

Serbest Çağrışım: Danışanın aklına gelenleri sansürlemeden açık ve net bir biçimde ortaya koymasındır. Danışan bunları bilinçli bir şekilde söylemez. Freud'a göre serbest çağrışım esnasında söylenenler danışanın kişilik yapısı ve sonraki gelişimler hakkında ipuçları verir. Serbest çağrışım kavramı "Pandora'nın kutusunu açmak" deyimini ile benzerlik göstermektedir. Bireyin bilinç-dışı, gizemli bir kutu niteliğindedir. Serbest çağrışım ile danışman, bu kutuyu açmaya çalışır. Bu kutu içerisinde yalnızca travmalar değil, bireyin diğer yaşantıları da bulunmaktadır. Kutunun açılması sorumluluğunu üstlenen danışan önceki yaşantıları ile yüzleşecektir.

Rüya Analizi: Bilinç-dışı arzu, ihtiyaç ve korkuların dışavurumunu sağlayan önemli bir araçtır. Rüyalar içinde bireylere ait geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamana ait izler barındırır (Gündoğdu, 2021). Freud, rüyaları "bilinç-dışıma açılan bir yol" olarak isimlendirmiştir. Rüya, Türk toplumunda daha çok dini inanışlara dayandırılmıştır. Ancak Freud, rüyaların dini inanışlardan bağımsız olarak ortaya çıktığını ve yalnızca bir tatmin meselesi olduğunu, bilinç-dışıma itilen düşüncelerin rüyalar aracılığıyla serbest bir biçimde dışarı çıktığını savunmuştur (Akot, 2010). Divan ve halk edebiyatçıları tarafından tabirnameler oluşturulmuştur. Tabirnameler rüya yorumu niteliği taşımaktadır. Tabirnamelerdeki rüya yorumları mevsimlere, kişilere ve rüyayı gören şahsa göre farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Türk kültürüne ait olan Dede Korkut Masalları'nda da sıklıkla rüyalara değinilmiştir. Örneğin, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması hikâyesinde bir rüyadan bahsedilmektedir (Gündoğdu, 2021). Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı yazar ve şairlerinden olan Orhan Veli Kanık'ın:

"Annemi ölmüş gördüm rüyamda.

Ağlayarak uyandımsın

Hatırlattı bana, bir bayram sabahı

Gökyüzüne kaçırduğım balonuma bakıp ağlayışımı." dizeleri de bilinç-dışı bastırılmış bir duygunun rüyaları ile dışarı çıkışını ve geçmiş yaşantısına ait bir kesiti anımsadığını göstermektedir.

7. Sonuç

Sigmund Freud tarafından geliştirilmiş olan Psikanalitik Kuram'ın Türk kültüründe yansımaları bulunmaktadır. Ancak Psikanalitik Kuram'ın cinsellik ağırlıklı bir kuram olması, onu Türk gelenek ve göreneklerinden ayırmaktadır. Bu durum bireylerde cinselliğin bastırılarak bilinç-dışı itilmesine sebep olmaktadır. Bundan ayrı olarak özellikle Türk diline ait olan atasözü ve deyimlerde kurama ait birçok örnek bulunmaktadır. Sonuç olarak Psikanalitik Kuramın Türk kültürüne uyan ve uymayan yanları olduğu, kuramın bütünüyle Türk Kültürüne uygun veya aykırı olduğunu söylemenin mümkün olmadığı ifade edilebilir.

Kaynaklar

1. Sharf, R. S. (2014). *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları*, Ankara: Nobel Yayınevi.
2. Corey, G. (2009). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*, Ankara: Mentis Yayıncılık.
3. Özdemir O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
4. Dal, Ö. G. V., Eroğlu A. H. (2009). Farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerin risk algılarının tüketici davranışı açısından incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 361-385.
5. Cengiz, S. A., Bülbül, A. E. ve Gülççek, S. (2014). Türkiye'de psikanalitik folklorun öncüsü: Seyfi Karabaş, *Folklor/Edebiyat*, 20(80), 315-344.
6. Callak, Y. (2019). *Psikolojik Belirtiler ile savunma mekanizmaları arasındaki ilişkide şemaların aracı rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
7. Karaca, F. (2000). Savunma mekanizmalarına atıfta bulunan atasözleri ışığında dini ve kültürel psikolojiyle ilgili bazı tespitler, *İslami Araştırmalar Dergisi* 1, 119-125.
8. Akot, B. (2010). Freud'un rüya yorum metodu, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 213-235.
9. Gündoğdu, S. (2021). Orta Çağ'da siyasi meşruiyet kaynağı olarak rüya, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(72), 277-286. DOI 1.14222/Turkiyat4314